

Fremmede arter ute av kontroll?

For de som er opptatt av det faglige er det godt å vite at Naturmangfoldloven er på riktig side. Det vi gjør skal være basert på kunnskap og ikke være preget av våre personlige meninger, hva vi tror og hva vi føler. Plikten til å handle kunnskapsbasert veier like tungt som «aktsomhetsplikten» og «føre var prinsippet» i Naturmangfoldloven. Men hva gjelder fremmede arter er det unøyaktighet. Og kunnskap velges bort fordi vi ikke synes den passer inn. Vi får mer og mer kunnskap om fremmede arter blir det sagt. Både og. Det som har endret seg mest er hvordan vi tenker. Her er et eksempel som ofte går igjen:

I et eller annet dokument setter man krav til at *området skal være fritt for fremmede arter*. Så går noen ut og inventerer området og kan melde tilbake at «*Ingen fremmede arter er påvist*».

Fritt for fremmede arter. Det betyr alt fra mårhund til *Drosophila busckii* og alle de andre tusen artene som finnes i Norge. Litt av en jobb for den som skal registrere. Men nei da. Ingen fremmede arter er påvist. Virkelig ingen av de tusen? Utsagnene virker både enkle og intuitive, men egentlig sier de ingenting. Noen velger å spesifisere at det man ikke vil ha er de *uønskede* eller *skadelige* fremmede artene. Det skal godt gjøres å argumentere for det motsatte, men hva skjer når man stryker ordet fremmede. Et område fritt for uønskede/skadelige arter. Hva skulle det være? Tar jeg feil om jeg gjetter at det som umiddelbart streifer gjennom hodet er et område uten de fremmede? Vi tenker i ring. Det høres ut som vi lager et skille i fremmede arter, men i virkeligheten ligger alle i den mentalt uønskede/skadelige sekken. Når myndighetene skriver i offentlige dokumenter at: «Vi må stanse spredningen av skadelige fremmede arter (heretter kalt fremmede arter)» er det et sterkt signal på nettopp dette. Men det stanser ikke der. For når vi skriver fremmede arter tenker vi jo på noe helt spesielt. Hvis du nå ikke har tenker **planter** så er du i et mindretall. Ja, men da så. *Området skal være fritt for fremmede planter*. Alle fremmede planter? Eller plantene på Fremmedartsliste? Eller bare plantene i høy og svært høy risiko (tidligere Svartelista)? Eller var det artene på vedlegg 1 og 5 i Forskrift om fremmede organismer som man skulle se etter? Eller kanskje bare lupin og rynkerose? Og hva ble det egentlig søkt etter når man melder tilbake at her finnes det ingenting fremmede? Ikke så godt å vite. Nå problematiserer jeg, men jeg håper jeg får frem poenget. «Fremmede» har blitt et tåkeord som man ikke trenger å utdype eller forklare. Det er ikke bra. Fremmede er så langt fra selvforklarende og ensartet det kan bli. Vi bør omprogrammere tenkingen. Det absolutt viktigste i mitt hode er at vi slutter å sette likhetstegn mellom planter og fremmede arter, at alle fremmede planter er det samme som skadelig/uønsket og at det innebærer en eller annen form for løsning på et eller annet problem å kvitte seg med «de fremmede» alle som en.

«Området skal være fritt for fremmede arter. Heldigvis Ingen fremmede arter er påvist» Foto: Pixabay

I 2007 når den første svartelisten kom brukte man fremdeles 10 % - regelen for å holde oversikt. Det vil si at av de fremmede arter som kommer til landet vil 10 % kunne etablere seg og 10 % av disse igjen kunne bli problematiske. Det er en grov tommelfingerregel. Men ifølge EUs forordning nr 1143/2014 finnes det ca 12 000 fremmede arter i EU og andre europeiske land, og av disse blir ca 10 -15 % betraktet som invasive. Selv om antallet fremmede arter øker er forholdstallet i hovedsak det samme. Det betyr at det faktisk finnes håp om å kunne gjøre noe nyttig. Og det mest effektive vi kan gjøre er å hindre introduksjon. Arter er stadig på reisefot som blindpassasjerere med planter, vekstmedier, treemballasje, ballastvann og alt annet som vi frakter rundt i et internasjonalt handelssystem. Selv om mange blindpassasjerere ikke gjør eller kommer å gjøre noen skade mangler de fullstendig nytteverdi. Hvis de gjør skade kan de gjøre det til gangs. Jeg sier bare brunsnegl. Om de så er insekter, nematoder, sopper, alger, bløtdyr, edderkopper, fisker, flatormer, kammaneter, kappedyr, karplanter, krepsdyr, leddormer, mangefotinger, mosdyr, moser, nesledyr, pattedyr, pigghuder, rundormer, svamper eller fugler. For å ikke nevne bakterier og virus. Ingen er velkommen. Det er godt å vite at det i hvert fall finnes en gruppe av fremmede som man kan generalisere over. Blindpassasjerene.

Vi kan ikke stanse alle fremmede arter fra å leve i Norge. Det er heller ikke et mål i seg. Fordi noen har kommet hit bevisst derfor at vi ønsket det. Dette er en gruppe av fremmede arter som har en stor positiv nytteverdi knyttet til seg. I den gruppen utgjør planter til hager og anlegg en stor andel. Målet med kultiverte planter er stabilt plantemateriale som lever opp til forventning. Om opprinnelsesmaterialet kommer fra norsk natur eller en gang i tiden ble hentet fra naturen i et annet land spiller i utgangspunktet ingen rolle i hortikultur så lenge planten fyller sin funksjon. Akkurat som for alle andre varer vi kjøper og selger. Det er den positive nytteverdien som skiller fremmede «blindpassasjererplanter» og kultiverte planter med opprinnelsesmateriale fra utlandet. Et viktig skille.

Dette til tross har vi lagt dem alle som en i den uønskede «fremmede sekken». Og motsatsen til fremmede har nå blitt *naturlig hjemmehørende*. Dette er også et område der vi har endret vår tenking. Nå «fremelsker» vi det som kan karakteriseres som å høre til. Ikke bare de sarte artene, men likeså godt de brysomme. Den sterkt allergifremkallende buroten som var så i fokus tidligere har helt forsvunnet fra diskusjoner. Dette er en hjemmehørende art så da snakker vi ikke mer om den. Vi snakker om de fremmede. Så lenge en plante føles som hjemmehørende føler vi oss sikre og da kan vi ikke gjøre feil - føles det som. Men det som avgjør om en plante blir et problem ligger ikke i ordet fremmed. Hva som er *skadelig* eller *uønsket* eller *bra* er kontekstberoende. Når noe vokser i en hage og kun der er planten svært ønsket og til stor glede for hageeieren. Når han etterpå kaster den ut i naturen og den etablerer seg der blir den til en søppelplante. Norsk eller fremmed opprinnelse. Det samme gjelder det som vokser vilt i Norge. En slåtteng som vokser igjen av geitrams er ikke lenger en slåtteng. Når kystlyngheien gror igjen av einer og bjørk er den ikke lenger en kystlynghei. Uansett om geitrams, bjørk og einer er så hjemmehørende att. Den største trusselen mot kalklindeskog er gran. Finnes det noe norskere enn gran? Dette er gammel kunnskap, men det er typisk noe som ikke får fokus fordi det føles feil at naturlig hjemmehørende skal være feil. Men feil plante på feil plass. Vi har allerede et ord for det. Ugress. Det er det beste ord vi har og det betyr ikke det samme som fremmede arter.

Gran i kalklindeskog. Eller ugress som vi tidligere kallet det.

Det er konkurranse om plass som er hovedsaken med planter. Dette er ikke en «krig» mellom plantemateriale som har norsk og utenlandsk opprinnelse. Alle konkurrerer med alle. Det er slik naturen har lagd det. Krigen er ikke noe nytt som har oppstått fordi det finnes en gruppe man nå kaller viltvoksende og en gruppe man kaller fremmede. Og fremfor alt; dette er heller ikke en krig der **alle** de fremmede artene representerer noen form for stormakter som uansett forhold spirer og gror og tar overhånd hvor helst det skulle være. Bare på grunn av at man kan sette # fremmed på dem. Og der de viltvoksende artene er dømt til å tape bare fordi de kalles for hjemmehørende. Karakteristisk for våre verste ugress uansett opprinnelsesland er at de lager monokulturer og er nesten umulig å bekjempe/begrense. Parkslirekne på første plass og i mitt hode er det lite tvil om at skvallerkål kommer på plass nummer to i denne kategori. Skvallerkål er overlevelsenes mester under alle forhold og du finner den overalt. Skvallerkål er for øvrig også fremmede, men eneste grunnen til at vi ikke snakker om den på samme måte som vi gjør for eksempel om *Vinca minor* er at den endte på andre siden av 1800-talls grensen i Artsdatabankens risikovurderingsmetode.

Det ligger en nytteverdi i at man kan man spise både parkslirekne og skvallerkål, men få bruker dem aktivt sånn, så den nytteverdien faller bort. Enn mindre klarer man å holde kontroll på dem. Ugress, feil plante på feil plass. Gjengroing. Evig pågående konkurranse. Alt dette har en fellesnevner i kontroll. Kontrollen over vegetasjonen er helt avgjørende for **riktig plante på riktig plass** – som jo er det vi ønsker å oppnå! Planter kjenner ikke sine grenser uansett nasjonalitet, den er det vi som må sette. Dette vet vi. Gammel kunnskap. Og derfor er det litt merkelig stemning som råder i forhold til plantevalg, skjøtsel og vedlikehold i dag. Budskapet grunner seg i arbeidet for pollinerende insekter og lyder som følger: Nå skal det være litt vilt og rufsete i byen. Blomstereng er flott. Etabler så mange blomsterenger du kan, men får du ikke til en blomstereng kan du alternativt slutte å klippe gresset. Da spretter mangfoldet av arter opp og vi får en artsrik eng til glede for insektene. Ikke skjøtt gras som plen. Plen er en grønn ørken. Hvis vi skjøtter områdene ekstensivt kommer det stedegne frem. Og så det viktigste: Bort med de fremmede. Man vet aldri hva som kommer å skje med de fremmede og hvilken skade de kommer å gjøre. Naturen liker ikke de fremmede. Viltvoksende/stedegent er den eneste fullverdige vegetasjonen. Tistel og meldestokk og brennesle, ja visst dette er et flott mat for larvene til de pollinerende insektene. Artene på feil siden om 1800-talls grensen (som Artsdatabanken har vurdert) duger ikke til noe. Et mangfold av tiriltunge, kløver og prestekrage,

blåklokke osv er kjempebra. Her er det mat for alle pollinerende munn. Kort eller lang tunge. Men et mangfold av blomstrende stauder, busker osv med opprinnelsesmateriale fra utlandet er ikke et godt nok mangfold for våre insekter. Uansett om insektene synes dette er flott mat som kan tilbys i et matfat fra tidlig vår til sen høst. Også for alle tunger. Denne typen mangfold hører faktisk ikke til mangfoldet i det hele tatt fordi artene er fremmede. Fjern «de fremmede». Fjern, fjern og ikke plante nytt.

Det er bare to år siden dette budskap først ble fortalt og det er nesten ubegripelig hvor fort det har satt seg og blitt gjort til et ideal. Ikke bare for noen egnede områder i byen, men en form for gjennomgripende byideal. Ikke det at naturen ikke er velkommen i byen. Selvfølgelig skal vi ha mer av den! Eller blomsterengen. Jeg klapper for blomstereng. Men fagfolk vet hva som ligger i frøbanken i byene og hva som skjer når vi overlater områder mer og mer til seg selv. Vi vet hvor viktig det er å anpasse vegetasjon etter forhold. Det er forskjell på en barnehage og Frognerparken. Vi vet hva som kommer å skje med vedlikeholdsbudsjetter hvis vi ikke synliggjør hvor utrolig viktig skjøtsel og vedlikehold er, også for det biologiske mangfoldet. Og hvor viktig det er at vi planter riktig plante på riktig plass for å lage robuste anlegg som gjør at vi har råd å vedlikeholde og kan vedlikeholde miljøvennlig. Her er arter med fremmede opprinnelsesmateriale svært viktig hvis vi skal få til det.

Bynære blomstereng på Bjølsen. Hvis den urbane frøbanken selv får velge ...

All natur er unik, men all natur kan ikke være administrativt unik og beskyttet for eksempel som utvalgt naturtype. Når vi velger planter til grønne anlegg og når vi flytter masser er det naturlig at vi er bekymret for å skade naturen. Naturmangfoldloven og forskrift om fremmede organismer pålegger oss i tillegg å være aktsomme. Dette gjør oss ikke bare bekymret, det gjør oss frustrert fordi vi vet ikke hva vi skal gjøre for å ikke gjøre feil. Myndighetene er ganske vage der. Da er det besnærende å bli litt omtrentlig. *Området skal være fritt for fremmede arter.* Ingen nevnt ingen glemte. Men det er ikke en løsning å være upresis. Vi liker kvalitetssikringslister og standarder. Vi er helt avhengig av dem. Det er besnærende å bruke Artsdatabankens risikokategorier som en sjekklister. Og den mest effektive måten å fullstendig miste troverdighet i diskusjonen om fremmede arter i dag er å si ikke gjør det. For nå fungerer risikokategoriene som et fasit og en liste over ja eller nei. Svartelisten finnes ikke lengre men fremdeles er det de svartelistede artene vi styrer etter. Lenge leve svartelisten og gud nåde den som er kritisk til Artsdatabankens arbeid. Så nå mister jeg min troverdighet: ikke bruk Artsdatabankens risikokategorier som sjekklister. Bruk forskriften som er det vi er pålagt å følge. *Området skal være fritt for fremmede arter som står oppført på vedlegg 1 i forskrift*

om fremmede organismer. Den favner faktisk alle de artene vi egentlig tenker på når vi snakker om fremmede arter – og noen til. Vedlegg 1 er ikke perfekt og noe ulogisk, men vi er pålagt å følge den. Det ulogiske kommer nettopp av at man har benyttet seg av Artsdatabankens risikovurderinger – fra 2012.

Her er det på plass med litt historikk for at dere skal forstå hva jeg mener. I 2007 lagde Artsdatabanken en risikovurderingsmetode som resulterte i at ca 13 plantearter kom på svartelisten. Disse resultatene ble lagt ut og lå gyldig enda frem til 2012. I mellomtiden endret man metoden og inkluderte flere arter i vurderingene. Dette resulterte i at når nye vurderinger kom i 2012 steg antallet svartelistede plantearter til rundt 300. Så lå disse resultatene ute som gyldige til 2018. I løpet av perioden justerte Artsdatabanken metoden enda en gang før lansering av listen i 2018. Her endret ikke mindre 325 allerede vurderte plantearter risikokategorier. Artsdatabanken gjør det på denne måten fordi dette karakteriseres som vitenskapelig arbeid som skal følge vitenskapelige prinsipper med publisering i etterkant og ikke kvalitetssikring i forkant. Det fungerer fint for andre vitenskapelige arbeidere som ikke brukes som en fasit. Men når vi bruker den som et fasit betyr det at vi til enhver tid lener oss mot resultater fra en ikke gyldig metode så lenge metodeutviklingsarbeidet pågår. Metode og retningslinjer har fremdeles store svakheter. Tro meg. Jeg har lest både metode og retningslinjer grundig. Vi kan håpe det kommer ny metodeendring før de nye vurderingene kommer i 2023. Men vi aner ikke hva det vil gi seg for utslag. Vi kan ikke drive å styre vårt arbeid etter Artsdatabankens metodeutviklingsarbeid. En fremmede art blir ikke mer eller mindre skadelig hvis man skrur på en numerisk parameter, endrer et kriterium eller lager et nytt script for programmet R-ekspansjon (som skal estimere ekspansjonshastigheten). Fremmedartslisten blir uansett aldri en fasit, for målet med risikovurderingene er å speile hva man anslår kommer å skje i løpet av en 50 års periode frem i tid. Akkurat det som Folkehelseinstituttet gjør nå når de prøver å spå hva som kommer å skje med korona (på en litt kortere tidsskala). Jeg har så mange argumenter for hvorfor man ender opp helt feil hvis man bruker risikovurderingskategoriene som en fasit for hva som er ønskelig eller ikke. Men jeg tror likeså godt jeg bare overlater dette i Artsdatabankens egne ord når de forklarer hvorfor begrepet svartelista forsvant:

... begrepet "Svartelista" har bidratt til misforståelser. Ikke minst har det vært en seiglivet misforståelse at arter som står på Svartelista er uønsket i Norge.

Kanskje det snart er på tide at vi slutter å misforstå. Sånn at vi i hvert fall får en viss kontroll.

